

руху і енергії", закидаючи йому „евнухство“ — наш журнал пропагував в естетиці не лише ті самі думки, що й автор цієї статті, але й майже тими самими висловами (зг. статті — „Кріза укр. літератури“ ЛНВ-к, 1923, кн. IV, „Криве зеркало укр. літератури“, ЛНВ-к 1929, кн. X, „Естетика декадансу“, ЛНВ-к, 1930, кн. IX—XI, „Наше літературне гетто“, ЛНВ-к, 1932, I., а також статті про Шевченка, Стефаника, Лесю Українку, Черемшику, Хвильового і ряд бібліографічних заміток).

В. Рещ-Лозовський

З літературної критики Гуляй-Поля

Що сказали б ви про лікаря, який, знаючи про нові здобутки медицини, видавав рецепти зперед 15-ти чи 30 ти літ? Сказали б, що волимо ходити до лікарів, що вміють ставити добрі діагнози на підставі нових здобутків науки. Колиж так, то мусимо вірити нетільки в еволюцію певних явищ-поглядів, але в їхню революцію. Автор „Блудних синів та облудних“ не вірить в перше, а ненавидить друге; отже не знає тих головних моторів людського життя, котрі простують старі, безкровні догми й системи, або на їхнє місце ставлять зовсім нові, в яких відживається живчик сучасної людини. Що більше, автор, покликуючись на авторитет найбільших творців всесвітньої літератури, бунтується проти всяких догм і всяких систем.

Йому імponує тип людини „Bez dogmatu“. Людям, що мають наравду високі ідеї (догми), такий тип уже давно перестав імponувати. Бо ті великі авторитети, на яких покликуються п. Мих. Рудницький, не „бунтувалися проти в с я к и х догм“ (не були махнівцями типу п. Рудницького), — ні, вони бунтувалися тільки проти пер е с т а р і л и х догм — на те, щоб на їх місце поставити догми нові, догми вагітні свіжою кровю.

Ті великі авторитети прочували бурю і не лякались її. На ту бурю, що чорними хмарами громадилася над їхніми головами, вони мали громи — свої догми. Правда, проти фактів без ідей (догм) нема що рушати в дорогу!

Але факти кажуть, що треба вірити в нове. Заки оте нове прибере форму тілесну, воно говорить голосом великих людей. Заки нове станеться явищем загальним, воно родиться в великих устах.

Отже в певних одиниць мусить перейти еволюція, а навіть переворот духа, перегляд догм, бо тільки „блаженні—віруючі“ родяться з готовими поглядами на світ і з тими самими вмирають.

О, облудна Італіє, а ще облудніша, Німеччино! Не 20, а 10 літ тому ви мали інші догми й системи! Деж вони тепер? А навіть ти Австріє важишся ступати на дорогу „нечестивих“ і протягом 24-ох годин перестаєш врити в те, в що „вірила“ вчора. Факти говорять — і треба бути глухим, щоб не чути

їх мови. Вони приносять з собою нові „догми й системи“ без огляду на те, чи комусь подобається їх назвати плодом „блудних чи облудних синів“ і проги них бунтуватися. Життя ферментує своїми проблемами. Такими проблемами мусить ферментувати також наша література.

До тих проблем треба приступати з певними догмами й з певною системою, бо, хоч життя вільне, то любить „карби“ й знає свої береги, і — не зносить махнівщини.

Наше сучасне життя приваблює тим, що починає вразно кристалізуватися, ясно показувати свої карби й береги, яких деякі люди так побожно ненавидять і не хочуть про них чути в літературних творах. Кажуть, що з жадної „висоти“ не можна оцінювати літературних творів..., хіба з тієї, на якій стоять ось які герої: „балакуни, коміки, лицеміри, ідіоти“.. (Гуляй, гуляй жінко моя, нехай буде воля твоя). Такого іспиту напевно не видержать такі величини як: Шевченко, Мирний, Коцюбинський, Леся Українка...

Для п. Мих. Рудницького література — то наче фільм, на якому свавільно „витинає гопак“ ось яка безжурна братія: „балакуни, комедіянти, ідіоти“.. Тут дещо про „літературний шпиталь“, яким заносить з книжки згаданого автора п. н. „Між ідеєю і формою“.

Залюбки порівнює автор літературний твір до кохання, то знова до гарної жінки, що не мусить мати „глибокого світогляду“ (ст. 225). Коли можнаб сказати, що література — то дві жінки: гарна й розумна, тоді він безумовно простягнувби рамена по гарну, ту без глибокого світогляду. Йому не імпонує сила розуму, йому імпонує краса — хочаб навіть без глазду.

Літературний твір, як каже автор, це „уступка ідеї для форми“... (ст. 221). З вище сказаного виходить, що консумент-читач мусить стравити все (навіть без принуки), що тільки не подававби йому літературний твір, щоб тільки було подане у відповідній формі. Читачі-смакуни! Коли засідаєте при столі до духового обіду з вигостреним апетитом, не виявляйте гіркого несмаку на нестравну поживу. Потіштесь за це красною формою „дорогоцінної порцеляни“ (з якої може парувати навіть незносіма для вас задуха)! Автор розкошується сучасною літературною Європою, „богатством її світоглядів, змагань, вірувань“ (ст. 25). Але на цій самій стороні пише: „Європа переживає гостру кризу“... бо в ній змагаються розбіжні ворожі... течії й світогляди“... Добре булоб, очевидно для автора, колиб ті всі течії не змагалися, а ходили самопас—куди подобається. Авторіві до смаку „сваволя“, й цією сваволею пишається його літературний світ. Знаємо, що в одній літературі свого часу запанував був такий „nieład“, а куди він допровадив — також знаємо. Але ти, синку, не питай, що тобі подають до стравлення, лише смакуй і кажи, що добре...

„Вся наша література зросла на службі суспільних ідей“

(ст. 20), пише автор у згаданій книжці: І за те, що вона вложила на себе тяжке ярмо суспільної служби, знаєте, яка вона? вона нужденна, „без впливу“, вона безхарактерна!.. Бо даліше читаємо: „Письменник, що має справжній талант.. згодиться послухати суспільних зазивів“, „хіба в випадках без характерности й нужди“, заганяючи тим себе в „сліпу вулицю“ (ст. 42). Отже відчиніть книжку й довідайтеся, що нпр. Ів. Франко в хвилі найвищого лету свогого духа, зі своїм могутнім, як грім кличем: „Лупайте цю скалу“—зіпхав себе в сліпу вулицю, став безхарактерним нуждарем!

Ті самі „кпини“ на адресу Т. Шевченка за його думки: „В своїй хаті — своя правда“, „Учітеся брати мої“, — це „найслабші“ річі в його творчости (ст. 34). В ту саму сліпу вулицю зайшла, очевидно, Леся Українка. Вона не мала слів погорди для Дон Жуана („Камінний Господар“), що знав тільки волю, а страхався обов'язків, що не був лицарем волі, за якого себе величав, лиш лицарем сваволі. Громадські обов'язки завсіди для нього „каменем“ були.

...„Яб не витримав їх, довго — каже він до Анни — яб їх розрубав, коли інакше нема з них визволу“...

— „Та хто самохіть прийме їх, хоч на мить — сказала Анна — тому на вік вони вгризуться в душу й уже їх скинути з душі не можна. Та можна силою й завяттям духа зробити з них ланцюг потужний влади, що вже й громаду зв'яже, наче бранку — і кине вам її під ноги“...

Ось чим „підбивається“ громаду! Обов'язком, службою для неї. Книжка „Між ідеєю і формою“ не може вдержатися на такій висоті. Тому найвигідніший вихід: „розрубати“!

Махні в громадськім життю, так само як і в критиці, не зносять форми, догм, порядку, нічого, що зв'язує їх вихолощену з усяких переконань „свобідну“ душу.

Після погляду автора, до твору не вільно підступати з певним світоглядом, бо: „Покоління й народи живуть і захоплюються творами, з яких світоглядом не всилі погодитись ніколи“ (ст. 21). Непевна то, на думку автора, стадія культури, коли перемагає якийсь один світогляд! Особливо т. зв. світогляд сильної людини. Автор твердить, що література не може дати ідеально здорового, сильного типу, а в мистецтві більше сили має той, „хто відкриває свої слабощі, ніж той, хто хоче нам відкрити чужу енергію“... (ст. 228). Навіть шпитальник вольді слухати про здоровля, енергію, ніж про свої слабощі! П. Мих. Рудницький має інший смак, і нашій літературі прагне його накинути.

Та доля, на щастя, для нас не була надто лукавою. Піоніри нашої літератури, вірні кличам життя, понад „паризький люксус“ поставили таки потреби духа рідної країни. На щастя — і нині зелене дерево життя бере перевагу над сірими теоріями анархістів, а піоніри нової нашої літератури не зривають зв'язків зі здоровою традицією. І вони шукають джерела великої ідеї, шукають Бога. І тільки з цього

джерела пливе здорова й чиста вода. Звітлія повинно спливати на нас правдиве світло.

Критик української літератури в книжці „Між ідеєю і формою“ не може простити цій літературі за її тіснозорість. Ще не увійшла наша література в ту стадію розвою, щоб до неї можна було прикласти міру позанаціональну, міжнародню. На чому полягає та непростима „неєвропейскість“ нашої літератури? В чому лежить ця „правдива європейскість“ в європейській літературі?

Найголовнішою ідеєю нашої літератури — це служба для справи. Ця головна ідея пронизує найкращі наші твори. Часто письменники наші мусіли зривати золоті струни зі своїх арф і перековувати їх на рало й як вони залюбки виражались, орати переліг.

...„Я на гору круту, крем'яную,
Буду камінь тяженький здіймать
І вагу несучи цю страшную,
Буду пісню веселу співать! (Л. Українка)

або

...„Ти, брате, любиш Русь
Як любиш кусень сала,
Яж гавкаю, як пес,
Щоби вона не спала!... (І. Франко)

Яка „вузькість“! Які ординарні слова: „камінь — вага“ — гавката“. Тими „ординарними словами“ їх творці заложили собі на карк ярмо народньої служби — і цим саме загнали свій загал в „сліпу вулицю“, на яку — як твердить критик — правдиві таланти ніколи не ступають... хіба безхарактерні. Ось, отже де „неєвропейскість“ української літератури!

Неменше „безхарактерної“ нужди теж у рядках:

...„Несли, несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу
Тай більш нічого:.

...„Ох, якби то сталось, щоб ви не вертались“...

Тут Шевченко говорить про тих, що то повертають з чужини й привезли з неї зле перетравлені, занархізовані ідеї, яких не збагнути їх тупому розумові.

Нема тут ні крихітки Європи! Бо в ній догма — систем — ідея. Деж та „правдива“ Європа й що вона за одна, на думку нашого Махна?

Геніяльний критик її відкриває:

Правдиві таланти боролись завсіди проти всякої догми й системи... Літературний твір — це свобідна галерія типів: балакунів, комедіантів, ідіотів...

Це уступка ідеї перед формою!

„Між європейською інтелігенцією про вартість книжок“ автоматично „рішає їх поділ: — одних для шкільного вжитку, других на сон, третіх для пів-буржуазії або робітництва“... (ст. 3).

Бачимо з повищого, що наша література таки ще не вийшла в цю стадію, щоб до її творів прикласти таку „поза національну міру!“ На особливу увагу заслуговує останнє речення критика. Виходить, що проблема „європеїзації“ нашої літератури буде розвязана, як тільки зачнемо писати більше книжок для школи, для пів-буржуазії (буржуазія не читає), ну й троха більше на сон (по чорній каві). Одним словом: „паризький люксус“, поза яким чи не укривається стара рецепта на літературу для „домашнього обихода“ „...“

Найбільша переломова хороба нашої літератури — це журба про майбутнє нації, як:

„Твоїм будушим душу я трівожу
Від сорому, який нащадків
твоїх палитиме, заснути я неможу“...

Цю „душевну тривогу“ наш критик дарує ще Шевченкові й Франкові, у рештиж це — „революційна й післявоєнна психоза“, проповідницька лихоманка“ і ін. дуже шкідлива (ст. 135), з якою треба скінчити...

Ногу нашій літературі на дорозі її європейського ходу підставляють, як виходить у нашого критика, наші таки критики тому, що приступають до неї з загальними принципами, тому, що „мають десять заповідей божих, які категорично встановляють, чого невільно“ тому, що наша літературна книжка „догматична“ (ст. 19).

Не менше короткозорі були, розуміється, теж наші письменники, які ані руш не могли задовольнити смаку літературно-критичного Махна-„індивідуаліста“. Як цей останній може згодитися з таким теж загальним — актом віри: „Та прийде час і ти огнистим видом“...

Як важився Т. Шевченко лишати комусь заповіді — в роді:

„...Свою Україну любіть,
Любіть її во время люте,
...
За неї Господа моліть!“

або — „...Поховайте та вставайте“...

Цеж нарушення віри про права „індивідуального спокою“, вибору. Одні можуть хотіти любити, другі можуть не хотіти молити, одні н. п. зивають, а другі вже хочуть спати! Одиниці все вільно, бож її права — „стоять понад якимись там загальними чи національними“.

Чи можуть устоятись перед мечем гуляйпільського критика такі слова Лесі Українки:

„...Собі-ж я бажаю не сну, а життя,
Хто зо сну прокинувсь, хай щастя забуде,
Йому вже до щастя нема воріття“...

Цеж найвище заперечення індивідуальних прав, це самовідречення!

„О, Боже, Великий наш Боже! — якої ще жертви будеш від нас вимагати?... Хай буде воля Твоя!“ — скаже один.

„Розрубати“ — скаже Махно. І це „розрубати“ — скинути з себе всякий тягар, всяку журбу є найнебезпечнішим кличем, який пропагує наше вигідне дон-жуанство, від критики ідучи (ніби то) за суттєвими вимогами сучасної „європейської“ культури. І це його „ultima ratio“ має (ніби-то) вивести нашу літературу на міжнародню площину! Критик на „європейську“ міру повинен однаково гладити по головці всякого рода зведених: буржуазних, більшовицьких, католицьких, радикальних, ліберальних, балакунів, комедіантів, ідіотів.. „бо зі всіх них будуть люди.“ Рівночасно наводить критик загально знане й правдиве твердження: „Найбільші творчі пориви родяться з великого захоплення й великої ненависти“. Цікаве тільки, до кого має бути звернене це захоплення й ця велика ненависть, коли всі і вся мають одну й ту саму вартість? Наші письменники здобудуть лавровий вінець від гуляйпільського критика, коли свою індивідуальність доведуть до такої перфектності, що вона, після своєї вподоби, здобудеться на „бунт навіть проти національних ідеалів, проти святощів традиції“ (ст. 64).

Коли виявлять якнайбільше „світоглядів, змагань, вірувань“ (ст. 25); коли створять всі можливості для того „індивідуального розвитку“ письменника (ст. 25), що знівечить всякі „національні ідеали“. Крий Боже, жадного світогляду, жадних берегів! Літературно-критичне Гуляй Поле...

Взагалі п. Мих. Рудницький відчуває погорду до рідної літератури, захлистується розмахом і вірою літератури большевицької (мабуть як більше європейської), взагалі російської, в якій знаходить „тугу за сильною оригінальною людиною“ (87), може в „лішніх людях“ Чехова, в „Обомові“, в горьківським люмпенпролетаріяті, чи в примітивно-бульварнім анархисті Еренбурзі? бо наша не може встояти навіть у тіні одної зі сусідських. Про ту слабкість пише в різних місцях, сигналізує по різних „Schwila-x“, „будить“ їх і „ляментує“, що навіть найліпша книжка серед нашого суспільства не може розійтися в 1000 примірниках. Тут автор певно мав на увазі такі книжки європейської слави, як „Між ідеєю і формою“, „Очі й уста“, „Нагоди й пригоди“..

Мимоволі треба вірити, що правдива Європа в нашій літературі починається від п. Міхала Рудницького. Так виходить навіть зі „Sygnałów“! Ось передсмак „Європи“ п. М. Р—го:

O, gdyby móc rozmawiać zawsze z Parką
zarówno świętą, jak plugawą.
U stóp ołtarza i przed czarką —
I wszystko pięknem skryć i sławą.
I tak się schylać nad rozpustą,
jak lśniąca mosty nad Sekwaną —
na! mrokiem śpiewać złotousto
swą duszą jasno roześmianą.. (Sygnały 4—5)

Проти цієї „поезії“ „Sygnałów“ очевидно як співробітник п. М. Рудницький нічого не матиме. Бо хоч не буде ця і її подібні „поезії“ і „новели“ з „Sygnałów“ чи „Wiadomości Lite-

taskich“ — здоровою моральною поживою для нації, але — „критики, що журяться здоровлям нації — цеж люди, що розминулися з покликанням“ (ст. 43). Їм треба було стати лікарями, колиж хочуть бути критиками — повинні затицати носа і кричати „vivat“ „прекрасній формі“. Бо критик, що не хоче „схилятися над розпустою“ (ані перед нею) — нарушає „права одиниці та право творчости“ (ст. 65).

Деж тут подих вічності в поезії? Схилю голову перед індивідуалізмом, але тим, що зродив прометеїзм.. що був творцем глибокого символізму. Оба ці сини великого індивідуалізму не скидають з себе „камення“, але ще більше тривожать душу за вищі й кращі форми народнього життя.

Один пішов слідами мітичного Прометея, що огнем просвіщав усіх і вчив терпіти не три дні — а без ліку;... другий відкрив нову Голгофту, називаючи її символом народніх страждань. Оба ці сини індивідуалізму — надмірно горіли й надмірно страждали. І тільки тим були великі й здобули собі безсмертність. Цією дорогою пішли великі індивідуальності нашої літератури. Великі індивідуалісти в літературі пишуть про „великий тягар“, про „муку душі“, про її „тривогу“ і „віру“, любов і ненависть, — гуляйпільські „індивідуалісти“ — про „нагоди й пригоди“, про „очі й уста“, про „і вашим, і нашим“, про вільність від обовязку, про іграшки самозадоволення.

Не любить наш критик бачити народу в „Сизифовому зусиллі“. Що нашим великим письменникам відкривало нові горизонти, то йому „впало полудою на очі“. Його філософія: святий спокій і компроміс з життям! Одним словом — філософія здобута „на свіжому сні з молодого сусідкою“... Не диво отже, що останніми здобутками науки такого філософа, як оказується, є ніщо більше — як: „L'Eau de Cologne або L'Eau dentifrice“.

Перед Європою двері настіж! Але й вікна настіж там, де загніздилися Махни від літературної критики.

В. Чагарник.

Полковник Ля Рок

(Допис з Франції)

Події у Франції прибирають грізний характер. Як перед всякою горожанською війною, нарід розщеплюється на два табори — з одного боку сили реформи і порядку, з другого — сили анархії, так званий „спільний фронт“ — комуністів і соціалістів, до якого треба включити і масонерію. Як завжди в таких випадках — голосно лунає крик за провідником, за людиною кризи. Франція свідомо — не йде до фашизму. Але до ліквідації парламентаризму — напевно. Одною з найцікавіших постатей грядучого перевороту — є полковник Ля Рок,